

התשובה הספירלית

נושא התשובה הוא נושא סבוך ומורכב¹. הרעיון ביסודו דורש ביאור, וכל שכן מהותו - תשובה ממה ולמה. בסוגיות אלו עוסק הרב קוק בספרו "אורות התשובה". לרוב רווחת התפיסה כי התשובה היא תגובה פרטית במטרה לתקן חטא אישי מסוים שנעשה על ידי אדם זה או אחר. החידוש של הרב זצ"ל הוא שהתשובה אינה עוד חלק ממסלול של חטא-תשובה-תיקון. לפי הרב התשובה היא הרבה מעבר לתיקון מעשה ספציפי בתוך החיים, התשובה היא הכוח המניע את כל מערך החיים. כלומר התשובה היא משהו הרבה יותר כולל, משהו שבהכרח משפיע על דברים הרבה יותר רחבים ועמוקים. בדברינו אלה ננסה לעמוד מעט על היישוב לסתירה שלכאורה עולה מדברי הרב זצ"ל בספרו "אורות התשובה".

הסתירה העולה לכאורה מדברי הרב היא בשאלה מי נובע ממי בתהליך ההתקדמות של האדם והאומה בדרך להגעתם אל תיקונם המלא. בחלק מספרו של הרב נמצא ביטויים המראים כי החיבור לאומה ולמהותה הוא המקור לתשובה, ולעיתים יופיעו דברים הפוכים המראים כי מתוך התשובה האדם הפרטי מתחבר יותר אל הכלל, אל האומה. נתבונן במקצת הדוגמאות לסתירה זו.

מחד נמצא אמירות של הרב המראות כי בהכרח לא ניתן להתחבר לכלל, לאומה, ללא חזרה בתשובה.

באמת אי אפשר להתרומם אל התשוקה הרוחנית של ישועת הכלל

בלי תשובה פנימית עמוקה מכל חטא ועוון. (ד: ה)

אי אפשר להדבק **באמת** ביסוד הלאומי של ישראל כי אם מי

שנשמתו הוטהרה כבר על ידי תשובה מחטאת האדם... (יג: א)

¹ הדברים נכתבו על ידי הרב דולי בסוק כסיכום לסדרת שיעורים שנתן במכינה התורנית קדם צבאית - בית יתיר על ספר אורות התשובה, ונערכו מחדש לרגל הוצאת מקבץ זה.

אי אפשר לאדם שיהיה מצטער באמת בצרת הציבור כי אם כשיקדש את דרכיו ויתקן מידותיו וישוב בתשובה שלמה. (י"ד: ד)
ומאיך נבחין בדברי הרב באמירות המראות מסלול הפוך, האומר כי הבסיס לתשובה הוא החיבור לאומה – לכלל.

והתשובה הראשונית היסודית היא להתקשר עם האומה בנשמתה ועמה הכרח הוא שיתקן את הדרכים והמעשים כולם. (ד: ז)
צריך האדם להיות מחובר תמיד עם תמצית הטוב האלוהי המקושר בשורש הנשמה של כנסת ישראל כולה ובזה הוא זוכה לתשובה. (יג: ג)

אם כן רואים אנו לכאורה סתירה בדברי הרב זצ"ל. מחד הבחנו כי המקור לתשובה הוא החיבור לאומה, ומאיך משתמע כי רק על ידי התשובה מתחברים לאומה. בכדי להבין את היישוב לסתירה זו, ומתוך כך את תפיסת הרב קוק בנושא התשובה, נתבונן בקצרה בשלוש אמירות ברורות של הרב על היחס בין תחיית האומה ותשובת הכלל.
אמירה אחת של הרב על היחס בין השתיים היא אמירה שתחית האומה היא היסוד והבסיס לתשובה.

תחית האומה היא היסוד של בנין התשובה הגדולה. תשובה ישראל העליונה ותשובת העולם כולו שתבוא אחריה. (י"ז: א)
אמירה נוספת של הרב קוק דווקא מציגה יחס שונה שתחית האומה היא במהותה ביטוי של הארת - הופעת התשובה.

הארת תשובה ישנה בישראל התעוררות חפצה של האומה בכללה לשוב אל ארצה אל מהותה אל רוחה ואל תכונה – באמת אור של תשובה יש בה... ושבת עד ה'... כי תשוב אל ה'... (י"ז: ב)
האמירה השלישית ביחס בין האומה והתשובה מבטאת מחשבה שהתשובה מסדרת את תהליכי החיים הנכונים שייעודם הוא תחית האומה וגאולת הכלל.

אנחנו חייבים להתאזר בגבורת נשמה בכוחה של שירת התשובה... ואז תהיה לנו התשובה... חטיבה נעימה ומתוקה... ועל פיה נסדר את

כל מצעדי חיינו... ולגאולת הפרט וגאולת הכלל כולו לתחית האומה
ולשיבת שבותה... (יז: ו)

כלומר אם נסכם את ההתבוננות שלנו עד כה בדברי הרב זצ"ל מתקבלת
מחד גיסא סתירה כללית לכאורה בין הסדר של תחית האומה והתשובה,
ומאידך גיסא במבט מעמיק מתבהרת ההבנה שזו לא סתם סתירה, אלא
שאלת היחס בין האומה לתשובה. האם תחית האומה היא יסוד התשובה,
היא עצמה מבטאת הארת תשובה או שהיא נגרמת על ידי התשובה.

ישוב לסתירה זו ניתן למצוא רק מתוך הבנה שהרב זצ"ל מתאר מהלך
ארוך ועדין שצורתו היא ספירלית. בכל שלב הבסיס הוא שונה. לעיתים
הבסיס להתקדמות אל ה' הוא מתוך התשובה ולעיתים מתוך חיבור יותר
מעמיק לאומה. הדברים קשורים קשר עמוק זה בזה, וכל הציטטות
המובאות לעיל נכונות. השאלה היא רק באיזה שלב מדובר. נוכל בעצם
להגדיר את הסדר כך שתחיית האומה היא היסוד של התשובה הגדולה.
כאשר תגיע התשובה העליונה "אל ה'" היא עצמה תהיה הגורם המניע
המסדר והמשכלל של המשך בניין האומה. ולבסוף ככל שתשתכלל תחיית
האומה מתוך התשובה, תגדל התשובה יותר, משום שיש כאן "שיבה אל
מהותה" – אל האומה. לכן בתחיית האומה עצמה יש גם כן הארה של
תשובה.

אמנם הדברים נראים מסובכים, אבל נוכל לפשטם בהגדרה שתחיית
האומה היא התשובה "עד ה'" שבהמשך תתעלה ותהפוך לתשובה "אל ה'
", וכדברי הרב:

ונמצא אור העולם כולו... בתשובה הוא תלוי... וקל וחומר אורו של
משיח וישועתם של ישראל תחית האומה והארץ השפה והספרות
שהכל ממקור התשובה יוצא וממעמקים אל מרומי התשובה
העליונה יובאו. (ד: יא)

לסיכום ניתן לומר שהרב קוק בוחן את התשובה בפרספקטיבה רחבה
ועמוקה של תהליך ספירלי שיעודו הוא גאולת העולם. בתוך התהליך
נמצא תמיד הפריה הדדית בין האומה והחיבור אליה, לבין התשובה היותר
גבוהה שמטרתה היא הגעה אל הקב"ה. משמעותה של ראייה זו היא

שהתשובה רלוונטית אלינו ואנו זקוקים לה בכל עת גם אם איננו שמים לב לחטא ספציפי זה או אחר. ויותר מכך שעצם החיים היום-יומיים שלנו בדרך בריאה ונכונה הם חלק בלתי נפרד מהתשובה וקירוב הגאולה. כולי תקווה שביאור מצומצם זה יהווה כלי עזר לחפצים להעמיק בכלל בדברי הרב קוק זצ"ל שפעמים רבות מבוססים על התבוננות ספירלית על תהליכי החיים, ובפרט באחד מספריו המרכזיים והידועים "אורות התשובה".